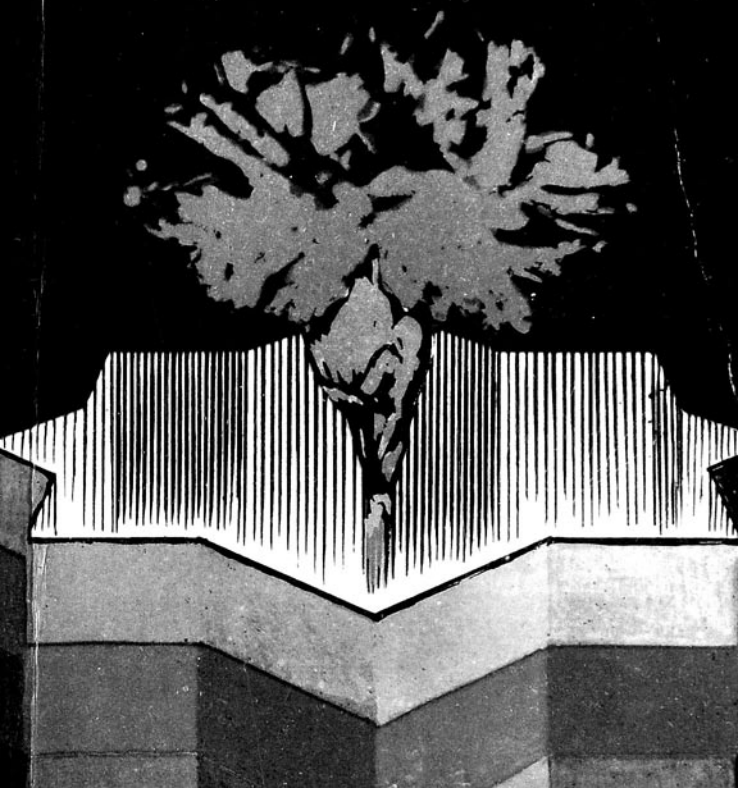

Бөхтүжар Ваһабзагэ

ШЭҢИДЛЭР

АЗЭРБАЙҶАН МЭДЭНИЈЭТ ФОНДУ

Ш16
В 27

1990
645

БЭХТИЈАР ВАҲАБЗАДЭ

АзэрбайҶанын халг шаири

ШЭҲИДЛЭР

Поема

59770

А Г Р И Б

К. М. МУСЛУМОВА БУКИНА
АзэрбајҶан Республикасы
КНТАБКАНАСЫ

59357

Бакы — Елм — 1990

Редактору
академик Бәкир Нәбијев

Ваһабзадә Бәхтијар

Шәһидләр (Поема).—Бакы: Елм, 1990—48 с.

ISBN 5—8066—0431—4

Азәрбајҗан тарихинин ән фәһиәли сәһифәләриндән бирини тәшкил едән 20 јанвар сојғырымына индијәдәк јүксәк сәвијјәдә һәғиги сийәси гижәт верилмәмиш, онун әсл мүғәсирләри өз чәзәлләрына чатмамышлар.

Халг шаири Б. Ваһабзадәнин «Шәһидләр» индә бу һәдисәнин бәдини гижәти верилр. Шаир кәзләримизин әнүндә тарихә чеврилмиш һәдисәләри шәхси мушаһидәләри вә чанлы јашан-тылары әсасында гәләмә алмышдыр.

Гара јанвар күнләри һағғында епик поезиямызын илк санбаллы нумунәси кими «Шәһидләр» ин хусуси фикри-бәдини әһәмијјәти вар. Әминик ки, истәдәдлы халг сәнәтқарынын поемасы һәр бир вәтәнпәрвәр азәрбајҗанлынын столүстү китабына чевриләчәк.

В 4702060202

Е'лансыз
655(2)—90

© «Елм» нәшријјаты, 1990.

© «Ајпара» нәшр фирмасы, 1990.

ПРОЛОГ

Шәһидләр бу торпаға, халға сәчдә гылдылар,
Һағсызлығын үстүндән һағға көрпү салдылар.
Вәтәни севмәк үстдә күнаһкар сајылдылар,
Вәтәни севмәк нијә күнаһ олмуш, ај аллаһ?

Өзүм галдым чырағсыз, мин чыраға јағ икән,
Тәпәләрә әл ачдым, өзүм уча дағ икән.
Әлачым өз-өзүмдән көмәји уммағ икән,
Нечин бизә өзкәси пәнаһ олду, ај аллаһ?

Она үмид, мәнә зор, амма демир кимә һағ?
Әл-ајағ зәнчирдәдир, баш һапазлы, синә дағ.
Јүз јетмиш ил бу сазыш, бу бирлик, бу иттифағ
Бир тәрәфли, талағсыз никаһ олмуш, ај аллаһ

Чәлијә мөһтач икән, мән өзкәјә чәлијәм,
Мин күлләјә туш олан бир чейранам, әлијәм.
Өзкә нә әмр ејләсә мән бојун әјмәлијәм,
Нечин мәнә өзкәси, «аллаһ» олмуш, ај аллаһ?

Бу күн гула дәнмүшәм, дүнән мән бир шаһ
икән,
Јохмуш мәни бир доған, јохмуш мәни бир
әкән...

Бу торпаға дүшмүшәм һараданса мән дүнән?
Мин-мин иллик тарихим унудулмуш, ај аллаһ!

Өзкөннн элиндәдир хејримиз, шәримиз,
Сәрвәтимиз дашынды, һеј сојулду дәримиз.
Көзүмүз үфүгдәдир, ачылмыр сәһәримиз,
Бизә дүшән сәмада күн тутулмуш, ај аллаһ!

Илләрлә мәһкумлуғун кешијиндә дајандыг,
Өзүмүзә биз буну јохса шәрәфми сандыг?
Хошбәхт олдуғумуза инандыг, чох инандыг,
Дүз јалана, һагг зора демә гулмуш, ај аллаһ!

Көзүмүздә галса да, мурадымыз, камымыз,
Көрүнәнә дејил, јох, бир нәфәр тәк һамымыз
Дејиләнә инандыг... Бизим бу инамымыз,
Демә гул олмамыза кәсә јолмуш, ај аллаһ!

Бир гырыг ишыг көрүб зүлмәти јаманладыг,
Сүбһүн ачылдығыны зәнн едиб күманладыг.
Биз дә дөнүб Сабирә, бирчә ағыз банладыг,
Бизим банламағымыз күнаһ олмуш, ај аллаһ!
Нечин мәнә өзкәси «аллаһ» олмуш, ај аллаһ!

НӘ ИСТӘЈИР БУ МИЛЛӘТ?

Истәкләри көзүндә, тәләбләри дилиндә,
Милләт дәннә дөндү дәннин саһилиндә.
Далғаланды бу милләт
Алышыб өз одунә јанды, јанды бу милләт.
Дилсиз, сағыр көјләрә дирәк олду һагг сәси,
Башланды бу өлкәннн мејдан мүбаризәси.
Нә истәјир чамаат? Бәлкә безиб чанындан?
Шикајәтә чыхыбдыр бәлкә күзәранындан?
Бәлкә бош дүканлары долу көрмәк истәјир?
Бәлкә газандығындан чох көтүрмәк истәјир?
Бәлкә мааш дапасы?

Бәлкә мәнзил дапасы?
Нәдир бу халг дапасы, нәдир бу ел дапасы—
Бир сорушан олдуму?

Амма јери истиләр

Бу халг бурулғанынын габағыны кәсдиләр.
Экранлара чыхдылар,
«Экстремист»—дејә она гара јахдылар.
Халга өјүд вердиләр.
Јенә дә мәһкумлуғу
Јеканә бир јол кими бу халга көстәрдиләр.
Бир сорушан олмады нәдир сәннн бу даван?
Бәлкә чатышмыр сујун, бәлкә чатышмыр
һаван?

Јашаса да бу милләт лап диләнчи көкүндә,
Јохсул күзәранындан данышмады бу күн дә.
Дахмаларда јашады, өзүнү сындырмады,
Мејданда «мәнзил»—дејә бир дәфә
гышгырмады.

Гара гызыл чыхартды јерин једди гатындан,
«Нәдир бунун гијмәти?»—сормадылар һеч
ондан.

Онун гызыл нефтини гызыла да сатдылар.
Гызылын саһибини сөз илә алдатдылар.
Бу милләтин сәрвәти өзүнә дүшмән олду.
Бечәрдији памбығы әјнинә кәфән олду.
О, јенә дә динмәди.
Дөздү, һеч дејинмәди.
Нә истәјир бәс бу халг?
О, истәјир, сәрвәти манат олуб өзкәннн
Хәзнәсинә долса да,
Дәриснн сојулса да,
Онун ләјагәтинә,
Намус вә гејрәтинә

Бир даһа гијмасынлар,
Мин иллик торпағыны һәррача гојмасынлар.

Гәзет сүтунларындан милләтә өјүд верән,
Сөз илә јол көстәрән,
Инди өзүн де көрәк,
Гәбаһәтми бу истәк?

* * *

О заман ки, өзүмүз олдуг өз дустағымыз,
Гәлбимизә сығынды үч рәнкли бајрағымыз,
О вахт ки, азадлығын ишартысы көрүндү.
Гәлбимизи бир анда дәлиб кечди о бајраг,
Гәлбимиздән бојланыб әлә кечди о бајраг.
Бир мәгсәдә чаланды,
Әлләрдә далғаланды.
Гатил буну көрүнчә позду чәлалымызы.
Ганымыза бојады бизим һилалымызы.

ТӘЗАДЛАР ИЧИНДӘ

Јалана, ријаја нә гәдәр ујдуг,
Биз Гызыл Ордуја абидә гојдуг,
Она ад да вердик: «Хиласкар орду».
Адыны доғрултду: Ел хилас олду.
Јеничә тапдығы азадлығындан,
«Өлүјә азадлыг, диријә зиндан».

Јахшы таныјырыг чохдан биз ону
Ады бир олса да мин бир үзү вар
Касыб кизләтмәкчин јохсуллуғуну
Итинин адыны «күмүш» чағырар.

Һәмни абидәнин һәндәвәриндә,
Һәмни гызыл орду күнүн бириндә

Бизим ганымызы төкдү...

ја худал

Өләнләр ким иди?

Һәмни ордуда

Дүнән әскәр олан бизим чаванлар.
Ағыл дәрк етмәјән бу бәдхаһлығын,
Әсл мәнасыны халг инди анлар...

Јетмиш ил «ирәли!»—дејиб јүјүрдүк.
Һамыдан керидә галаң бизмишик.
Дөјдүк дөшүмүзә...

ајылыб көрдүк

Дүнја аслан имиш, амма биз пишик!

Халга нечә дәфә тәлә гурдулар
Башымыз тилова кечәндән бәри.
Гәсдән, билә-билә адландырдылар
Халгын достларыны «халг дүшмәнләри»,

«Биздәдир дүнјанын дөвләти, вары»,—
Дедик...

Сәс-күјүмүз көјә дирәнди.

«Дүнјанын ән хошбәхт, шән адамлары»
Талонла гахсымыш эт алыр инди.

Гәрибә тәзадлар ичиндәјик биз,
Инди анламышыг; кимик, нәјик биз.
Бәлкә кор тәләјин һөкүмдүр бу да?
...Дүнән бизимкиләр һәмән ордуда
Руслара бир арха, бир гардаш кимни,
Онун дүшмәнијлә дөјүшмәдимми?
Арадан нә кечди?
Нә олду она?
Дүнәнки јахшылыг унудулдуму?
Дүнән архасында дағ олдуғуна,

Бу күн бирдэн-бирэ дүшмән олдуму?
Керчэжин өнүнэ кечди о дэмдэ,
Жаланлар, бөһтанлар...

нэ дејэк буна?

Гатил бизимлә бир о кечэ һәм дә,
Һаггы, һәгигәти тутду гуршуна.

Һансы көстәришлә кәлибмиш көрән,
Силаһсыз күтләни бу ғыран орду?
Валлаһ, бу вәһшәти төрәдә билмәз
Ән гәддар, гудурған, чылдыран орду.
Әс һаны савашын гәдимдән бәри,
Һәр кәсин билдији мәрдлик шәртләри?

Шәр үчүн нә гајда,

нә шәрт, нә ганун?

Бу имиш «Һагг иши» Ғызыл Ордунун...
Кимдир бәс өләнләр?

Инанмаг чәтин!

Дүнән Русија үчүн чан верәнләрин,
Шәһид дүшәнләрин шәһид өвлады!
Әфсус! Ејни олуր шәһидин ады!
О шәһид, бу шәһид!

Сән бир ишә бах!

О нәјин уғрунда, бу нәјин анчаг!
О шәнбә кечәси, о мәл'ун кечә,
Бирдән үзә чыхды бу фәрг көр нечә?!
Бир солдат бағырды:—Беләдир гајда,
Әвәз өдәмәкдә әр оғлу әрәм.
Атан шәһид олду мәним јолумда,
Мән сәнин өзүнү шәһид ејләрәм!

Әдаләт дә, керчәк дә,
Валлаһ јохду о кечә.
Зүлм, залым әлилә
Һаггы боғду о кечә.

Тунч зиреһли иланлар,
Һаггымызы нә анлар!
Һәгигәти јаланлар
Күнчә сыхды о кечә!

Кимә дејим дәрдим?
Ғәсбкар намәрдәми?
Јетмиш илин дәрд-ғәми,
Көздән ахды о кечә.

Аналар аманындан
Синәләр олду шан-шан.
Шәһидләрини ганындан
Шимшәк чахды о кечә.

Ғара кејди бу Вәтән,
Јох һајына бир јетән.
Һәјата һамиләјкән,
Өлүм доғду о кечә.

Нә дејэк бу вәһшәтә,
Бу зүлмә, бу дәһшәтә.
Аллаһ бу мүсибәтә
Нечә бахды о кечә?

Ертәси... Бакынын күчәләриндән
Јудулар милләтин ғызыл ганыны.
Јуја биләчәкми о чәллад көрән,
Ғанла ләкәләнмиш өз вичданыны?

Кечәнин јарысы.. һәр јан ган-гада,
Ғырмызы күлләләр учур һавада.
Өзүнү итирир адамлар јенә,
Јетирир өзүнү һаја-һараја.
Машынар бир јана,

чијинлөрдө дө
Жаралы дашыныр хәстәханаја.

Күллө выјылтысы... Бу ачы сәсдән,
Титрәјир,

ләрзәјә кәлир бина да.
Амансыз солдатлар кечирир гәсдән,
Бүтүн чыраглары хәстәханада.

Көр нечә бөјүкмүш бизә гәзәб, кин,
Бурда да көрүндү, галмады гында.
Чарәсиз һәкимләр инди нејләсин?—
Әмәлијјат кедир шам ишыгында.

Сәһәр ачылынча адамлар бир-бир
Јығылыб кәлир.
Ган вермәк истәјир јаралылара.
Амма инсаф һара, ган төкән һара?

Солдатлар төкүлдү һеј ахын-ахын,
Дөјүкә-дөјүкә бахды дөрд јана.
Тутулду бир анда хәстәхананын
Һәјәти, бачасы күллә-барана.

Һеч кәс бу сифәтдә көрмәјиб шәри,
Һәлә бәс дејилмиш төкүлән ганлар?
Хәстәјә ган вермәк истәјәнләри
Бир анын ичиндә дағытды онлар.

Јазовун әмријмиш... Гызғын башлара,
Залимлик адичә бир адәт имиш.
Бизим бу күнаһсыз јаралылара,
Һеч демә јардым да чинајәт имиш.

Ертәси... Бакынын күчәләриндән,
Јудулар милләтин гызыл ганыны.
Јуја биләчәкми о чәллад көрән
Ганла ләкәләнмиш өз вицданыны?

* * *

Үзүмү тутурам сизә мән бу күн,
Әсилли, нәсилли рус зијалысы,
Улу Толстојун, Бөјүк Пушкинини,
Фикир давамчысы, мәсләк вариси.
Онларын ирсини јашатмаг бу күн,
Һүнәрдир, шәрәфдир јени нәсилчүн.

Бу күн улуларын о һагг сәсини,
Тәкрар едирсиниз гәзәтдә, сөздә.
Онларын ешгини, әгидәсини,
Амма һеч көрмүрүк әмәлиниздә.

Јүксәк күрсүләрдә гол-ганад ачмыш,
Сизин дилиниздә «һәгигәт» сөзү.
Дејин, гәлбиниңдән бәс һара гачмыш
Әдаләт, фәзиләт, һәгигәт өзү?

Тәпәдән дырнаға силаһлы орду
Сиздән һагг истәјән бир халгы гырды.
Буну көрмәдиниңиз?

Јахшы көрдүнүз!
Амма һәгигәтә сиз түпүрдүнүз.

Бир халгын бағрына чәкилән бу дағ.
Ләкә кәтирмәди шәрәфиниңиз?
Дүнјанын өнүндә буну ағартмаг,
Сәрфәли дејилди дејәсән сизә.

Зорун гаршысында сусдунуз... Дежин.,
Варислик борчунуз унудулдуму?
Улу Толстојун, Бөјүк Пушкинин
Сизэ ирс гојдуғу һәнгигәт буму?

Нәдир бизэ гаршы бу гәзәб, бу кин?
...Гәлбим һәнгигәти көр кимдән умду?
Дағ, дашын дәрдинә галан Распутин
Бир халгын дәрдинә нијә көз јумду?

Һеч заман зијалы сајыла билмәз
Өзкәнин дәрдини јашамајан кәс.
Сиздән сорушурам: Бу рәзаләтә
Сиз нечә бахдыныз бир инсан кими?
Толстој бу зүлмә, бу мүсибәтә
Е'тираз сәсини јүксәлтмәздими?

ЕШГ ОЛСУН СИЗЭ

Бә'зән ичин-ичин дүшүнүрәм мән:
Наһаг шәһид олду бизим чаванлар.
Өмрү учуз верди...

бир иш көрмәдән
Бош јерә өлмәјин нә мә'насы вар?!
Ағыла сөјкәнсин дедим гүввәмиз,
Анлајан олмады бу сөздән мәни.
Ағыла күвәнәк бу мәгамда биз,
Гүввә дашы әзәр, ағыл гүввәни.

Сонра дүшүнүрәм: Онлар горхмадан,
Чумдулар өлүмүн үстүнә белә.
Бир иш көрмәдиләр јашајан заман,
Лап чох иш көрдүләр өлүмләријлә,

Бизим әлимиздән чохдан алынмыш
Һаггы бу дүнјаја билдирди онлар.
Милләтин гәлбинә гәсдән салынмыш,
Горху иблисини өлдүрдү онлар.

О кечә дағлардан енән сел тәки,
Гәзәбдән көпүрүб дашды милләтим.
О шәнбә кечәси үрәјиндәки
Горху һасарыны ашды милләтим.

Бизим газанчымыз бу олду анчаг,
Горху хәндәјиндән биз көрпү атдыг.
Бу да бир имтаһан, бу да бир сынаг,
Шүбһәдән гуртарыб инама чатдыг.

Бу өлүм, бу гырғын дәрс олсун бизә.
Демәјәк бош јерә чандан кечдиләр.
Онлар шәһид олуб милләтимизә.
Горхмамаг дәрсини тә'лим кечдиләр.

Кәлин өлчә биләк хејри, зијаны.
Бә'зән әвәзидир он гыш, бир јазын.
Бизим шәһидләрин мүгәддәс ганы,
Бәлкә дә беһидир сабаһымызын.

Јаман дөзүмлүдүр, ода күл атыр,
Һәр зүлмә, чәфаја дајаныр милләт.
Сојула-сојула о, сусур, јатыр,
Гурбан верә-верә ојаныр милләт.

Онлар сүбут етди һәр гара зүлмүн
Әли узунса да, өмрү көдәкдир.
Халгын азадлығы сабаһ, бири күн
Шәһид јарасындан көјәрәчәкдир.

Шәнбә кечәсиндә кечикди сәһәр.
Заман итирмишди о күн сағ-солу.
Өмүрдән кечәрәк,

кечди шәһидләр
Бир гаплы кечәдә мин иллик јолу.

Шан-шәрәф тач олду, башлара гонду,
О гәтл кечәси халгын мин иллик
Шүчаәт тарихи тәкрар олуңду:

* * *

...Ики әсрә јахын Бабәк, Чавад хан,
Һәрдән тәәссүфлә галхды мөзардан,
Бәсирәт көзүлә сејр етди бизи,
Таныја билмәди милләтимизи.
Көрдүләр дағ дүзә, көј јерә енмиш,
Онлардан көләләр, гуллар төрәнмиш.
Онлар инанмады, биз дә бир әрик,
О гоч икидләрдән төрәнәнләрик.
«—Бизим зәманәдә хан иди милләт,
Нијә гула дөнүб,—дедиләр-инди?
Нәдир бу итаәт, нәдир бу зилләт?»—
Дејә гәзәб илә онлар дејинди.

О шәнбә кечәси јел галхды бирдән,
Көзүн үстүндәки күлү үфүрдү.
Бабәк фәрәһ илә галхды гәбирдән,
Һәр икид көзүндә өзүнү көрдү.

О шәнбә кечәси бир шимшәк тәки,
Көзләр парылдады...

синәләрдәки

Көзлә көрүнмәјән дағлар көрүңдү.
Һүнәр мәгамында бир гоча дөңдү
Әлә өјрәдилән һәр көрпә гузу.

Бабәкин вариси олдуғумузу
Көстәрди дүнјаја...

Ешиг олсун сизә!
Сиз лајиг олдуңуз өз ирсинизә.

Кәлди үрәкдәки арзулар дилә,
Силаһы мәнәббәт, сон сөзү Вәтән.
Шәһидләр көстәрди өлүмләријлә,
Өлүм ашағыдыр Вәтән ешигиндән.

Дүнја о дүнјадыр, бир һәгигәти
Чармыха чөксә дә мин бөһтан, рија!
О кечә басанда зүлм әдаләти,
Һаггын наләсиндән диксинди дүнја.

Адымыз долашды бүтүн дүнјаны,
Чох да ки, ағымыз гара јозулду.
Бизим шәһидләрин төкүлән ганы,
Һаггын китабында имзамыз олду.

Бахыб синәләрдән ахан ал гана,
Булудлар кишнәди, көј ган ағлады.
О шәнбә кечәси Вәтән башына
Елә Вәтән бојда гара бағлады.

Дөздү бөһтана да, дөздү шәрә дә,
Једи шәкәр кими һәр дәрди халгым.
Азадлыг јолунда өлүмләрә дә,
Һазыр олдуғуну көстәрди халгым.

Азадлыг верилмир, алыңыр,
дајан!

Онун елчисидир, өлүм, ган-гада.
Өлүмә, чәфаја һазыр олмајан,
Милләт һазыр дејил азадлыға да.

Жалын эллэр илэ танклар үстүнө,
Атылан чаванлар; ешг олсун сизэ!
Сиз тэсдиг етдиниз азадлыгын да
Үалал олдуғуну миллэтимизэ!

Шәһид рүтбәсинә галхан чаванлар,
Синәси һәр зүлмә галхан чаванлар.
Бөјүк Нәсимнин, улу Бабәкин,
Хәјир-дуасыны алды о кечә.
Замандан ирәли сычрајыб јәгин,
Тарихдә тарих тәк галды о кечә.

Гәлбими бошалтмыр чәкдијим аһ да,
Нәғмәдә һәр халгын көкү вар јәгин.
Шәһид фәрјадындан улу секаһда,
Тәзә бир кушә дә ачылар јәгин.

Һәмин о кушәдә ана на'ләси,
Аналар һөнкүрәр, кәлинләр ағлар.
Һәмән о кушәдә гәм шәләләси,
Ахыб гәлбимиздән һаггы сорағлар.

Һәмән о кушәдә күллә сәсләри,
Тарын пәрдәсиндә гәм нәфәсләри,
Һәмин о кушәдә зүлмүн түғјаны
Һаггын, һәгигәтин зүлмә үсјаны.

Рамиз, бас бағрына сән гоча тары,
Бу тәзә кушәдә чал, сәнә гурбан.
Шәһидләр ганына бојанан сәси,
Забул секаһына сал, сәнә гурбан!

Пәрдәләр гој тәзә күлләр битирсин.,
Шәһид анасына тәсәлли версин.
Һаггын фәрјадыны дилә кәтирсин,
Тәзә јаратдыгын хал, сәнә гурбан!

Хәзәр пәнчәләшди өз саһилијлә,
Даныш дәрдимизи сәсин зилијлә.
О тәзә кушәнин атәш дилијлә,
Зүлүмдән гисасы ал, сәнә гурбан!

Тәзә кушәдәки аһ-аманларын
Горхурам һәр халы јоғрула гандан.
Горхурам чапагы партлаја тарын
Бу тәзә кушәнин һај-һарајындан.

Аста чал, гардашым, аста чал тары,
Пәрдәләр бу аһа, амана дөзмәз.
Тәзә кушәдәки сәс бурумлары,
Күнәһсыз төкүлән бу гана дөзмәз.

Һәм дә ујдурулан бөһтана дөзмәз,
Партладар тары!

МАТӘМ МӘРАСИМИ

Гәзәб шимшәјиндән һәр бахыш нидә!
Һәр үздә, һәр көздә бир суал ағлар.
Инсан дәнизинин далғаларында,
Үзүр аста-аста табут-гајығлар.

Халг дөзә билсә дә зүлмүн шәринә,
Јаныр көзләриндә кини, нифрәти.
Алыб табутлары чјјинләринә,
Аллаһа кәстәрир бу чинајәти.

Дејир, нәләр көрдүк, еј адил аллаһ,
Будурму көјләрини һагг-әдаләти?

Дејир, биз көтүрдүк, еј адил аллах,
Сән нечә көтүрдүн бу хәјанәти?
Милләтнин аһыдыр әршә дајанан,
Дилсиз бахышларда үсјандыр— јанан!

Кәмиләр фит верир...гара булуддан
Көјләр бу матәмә бајраг ендирир.
Бу сәс гәлбимиздә алышан оддан,
Гәзәб вулканыны ләпәләндирир.

Фит сәси... бу фәрјад күлә бүкүлмүш,
Ичин-ичин јанан көз сәсидирми?
Бу фәрјад, бу нәлә баласы өлмүш,
Јетим аналарын нәләсидирми?

Фит сәси.. һәјәчан, тәләш нәғмәси,
Билирик, нә дејир бу кизли үсјан.
Анлаја билмирәм бу мө'чүз сәси
Нечә јоғурдулар көз јашларындан?

Кәмиләр фит верир... бу сирли сәсдән,
Күчәләр, биналар зүрзүкә кәлир.
Гәриб инилтидән елә бил, гәсдән,
Тәһлүкә далынча тәһлүкә кәлир.

Гаршыда шејхимиз, архада милләт,
Ахыр инсан сели башлар ашағы,
Бәргәрар олса да сабаһ әдаләт,
Кетмәз гәлбимиздән бу шәһид дағы.

Ахыр јанаглара көз јашы дән-дән,
Бәс нечә? Милләтнин бағры сөкүлмүш.
Бу ел матәминдән, ел кәдәриндән,
Чаван шејхимизин бели бүкүлмүш.

Јашаја билмәдик бир инсан тәки,
Гарышды һағгымыз, борчумуз бизим.
Бу күн табут дејил, чийинләрдәки
Дәрд адлы јүкүдүр милләтимизин.

Боғаг ичимиздә кәдәримизи,
Амандыр, әјмәсин гој бу јүк бизи.

Јеријир издиһам һеј ағыр-ағыр,
Јеријир мејдандан Дағүстү парка.
Гәлбимиз сабаһа индидән бахыр,
Енишдән јошуша биз галха-галха.

Бура парк идими бир заман? Хејр!
Инди дә јашајыр хатирәләрдә;
Он сәккизинчи ил!

Шәһид дүшәнләр
Һағга тапшырылды о вахт бу јердә.

О заман гоншулар биздән кам алыб,
Бизи архамыздан јаман вурдулар.
Ермәни әлијлә бурда парк салыб,
Бизә шәһидләри унуттурдулар.

Гызыл гәрәнфилләр әлләрдә мин-мин,
Шәһидләр өнүндә бир ан дондулар.
Фәдакар оғулар Рәсулзадәнин,
Бајрағы алтында дәфн олундулар.

Дурун, ағламајын! Валлаһ, гәм-кәдәр,
Һеч вахт сығышмамыш гејрәтимизә.
Бу ел матәминдән, ел кәдәриндән,
Торпаға кетмәк дә шәрәфдир бизә,

Далды бир анлығы сүкута көј, јер,
Милләт үрәјини сүкутдан асды.

Он сәккиздә өлән көһнә шәһидләр,
Тәзә шәһидләрн бағрына басды.

Шәһәр ашағыда... Бир бахын, онлар,
Биздән јухарыда дәфн олундулар.

АХЫ, БИЗ НЕЈЛӘМИШДИК?

Шәһидләр хијабаны...
Дилә кәлир мөзарлар:

—Ахы, биз нејләмишдик?

Дилә кәлир
Мөзалары сејр едән солғун үзләр, нәзәрләр:
—Ахы, биз нејләмишдик?

Бу иттиһам, бу суал
Шәһидләрн бирләшән һәр јасында сәсләнир
Фәризәнин, Илһамын
Чырағы сөндүрүлмүш комасында сәсләнир:

—Ахы, биз нејләмишдик?

Ағсаггал бабаларын, ағбирчәк нәнәләрн
Дуасында сәсләнир:

—Ахы, биз нејләмишдик?

Бу иттиһам, бу суал
Мәктәбли Ларисанын гара лентә тутулмуш
Партасында сәсләнир:

—Ахы, биз нејләмишдик?

Күнаһсыз гурбанларын баш дашында
сәсләнир.

Онларын јетим галан көрпә балаларынын
Дүнјадан һагг истәјән көз јашында сәсләнир:

—Ахы, биз нејләмишдик?

Бу иттиһам, бу суал
Бағрына дағ чәкилән гочаман бир милләтин
Додағында сәсләнир.

Сәрвәти талан олмуш,
Дүз сөзү јалан олмуш
Бөјүк бир мәмләкәтин Көјкөлүндә сәсләнир,
Шаһ дағында сәсләнир:

—Ахы, биз нејләмишдик?

Бу иттиһам, бу суал кәзди бүтүн дүнјаны,
Гәзетләрә јаздылар.

Мин бир јерә јоздулар.
Гәјнагдан буландыран елә буландырды ки,
Сујумуз дурулмады.

Чаваб верән олмады:

—Ахы, биз нејләмишдик?

Бу иттиһам, бу суал
«Гырын!» әмри верәнин гулағында динмәди.
Бизә «вахты билдирән» о гочаман Кремлин
Зәнкіндә сәсләнмәди.

Боғдулар бир милләтин «Ахы биз
нејләмишдик?»

Дејән о һагг сәсини
Шәһидләрн ганыјла јаздылар бир гатилә
Маршал вәсигәсини.

Бир әмр еләди, о бири гырды,
Гансызлар бу һаһаг ганы батырды.
Силаһсыз адамлар күнаһсыз јерә
Јердә улдуз кими јаныб сөндүләр.
Чәза истәјирдик биз гатилләрә,
Амма икиси дә рүтбәләндиләр.

Батды, һәгигәтин батды һагг сәси.
Һаггы тапылмады онлардан соран.
Гырана вердиләр маршал рүтбәси,
Президент тахтына чыхды гырдыран.

МӘНИМ КҮНАҒЛАРЫМ

—Мән сәнә һәмшә «Бујур»—демишдим.
Мән сәндән һаггымы истәмәмишдим.
Бир ишыг көрүнчә үфүгдә бирдән,
Сәндән ијнә көзү һагг истәдим мән.
Сән дедин:—Де көрәк һагг нә демәкдир?—
Мәнә бол памбығын, нефтин кәрәкдир.

Дедин:—Тәләбинлә буз кими донмуш
Көһнә жаралары кизилдәдирсән.
«Күлүстан» пактында мәнкум олунмуш
Һаггыны сән инди тәләб едирсән?

Сојмушам, ганыны чәкмишәм сәнин,
Миннәтдар олмуш сорулдуғуна,
Инди дә ганыны төкмүшәм сәнин,
Һарај гопарырсан де нечин буна?

Дедим:—Күнаһымы баша сал мәнә,
Дедин:—Анламадын мәнни сән јенә.
Билмәдин, күнаһын бир дејил, миндир,
Амма ән бөјүјү көзәллијиндир.

Истәдин дашынан бол сәрвәтиндән,
Бир овуч, бир гырыг сәнә пәј дүшә,
Сән безиб, усаныб әсарәтиндән,
Истәдин бу дүнја бир аз дәјишә.
Будур күнаһын!

Мәндән ичазәсиз ахы чох шеји,
Сән ганмаг истәдин, дујмаг истәдин.
Сән өз ајағыны мәнним чәкдијим
Чызығдан кәнара чыхмаг истәдин.
Будур күнаһын!

Сән өз торпағында гул олдуғуну,
Бағырмаг истәдин, будур күнаһын.
Зүлм кирдабында боғулдуғуну,
Чығырмаг истәдин, будур күнаһын.

О торпаг истәди сәндән бир гарыш,
Нијә тәләбкәрын хәтринә дәјдин?
Ону истәјијлә дедим, сән барыш,
Сәнсә тәрәзинин көзүнү әјдин.
Будур күнаһын!

Бу ганлы чәкмишә дүшәндән бәри,
Бир дәм ајағыны гојмадын кери.
Сән дә нечәсинин ганыны төкдүн
Ермәни гыранда сизинкиләри.
Будур күнаһын!

Мән сәнин ганыны төкдүјүм заман,
Бахдын нифрәт илә... будур күнаһын.
Сән мәнним танкыма чыртма вурмушан,
Һансы чүр'әт илә? —Будур күнаһын!

...Белә тәлә дүшүб гисмәтимизә,
Илаһи, сән јенә дөзүм вер бизә.
Һаггын дәркәһында унутулмушуг,
Биз нечә көтүрәк бу төһмәтләри?
Мин дәфә һагглыјкан һаггсыз олмушуг
Биз бу мүсибәтә дүшәндән бәри.

Гулағлар батырыр бөһтан һарајы,
Бугдадан гијмәтли олуб дары да.
Нечә буландырыб кечи бу чајы?
Кечи ашағыда, гурд јухарыда!

Мәркәз дәјишдирир күндә рәнкини,
Мәркәз мәни көрүр, һеч ону көрмүр.
Биздән жығышдырыб гуш түфәнкини,
Амма ермәнинин топуну көрмүр.

Дилимиздә олуб дүшүндүјүмүз,
Әмәлдән өндәдир бизим күјүмүз.
Гәлбимиз о гәдәр тәмиз олуб ки,
Көз көрә дүшмәни дост санмышыг биз.
Көзүмүз о гәдәр горхудулуб ки,
«Һәлә чај кәлмәмиш чырманмышыг биз».

Биз нә һижлә билдик, нә гәрәз, нә кин,
Гујуја дүшәнин әлиндән тутдуг.
Бизә тәлә гуран, кәләк кәләнин,
Дүнәнки гәсдини бу күн унутдуг.

Өзкә торпағындан говуланлара,
Биз торпаг да вердик торпағымыздан.
Бунун әвәзиндә инди онлара,
Борчлу да чыхмышыг өз бағымыздан.

Гонаг дүнәнини салмајыб јада,
Јерлијә «гач»—деди, шәр јолу тутду.
Дүнән дәдәсинин мәним гапымда,
Бојун бүкдүјүнү бу күн унутду.

Евимдә башымы кәсир ермәни,
Гышгырырам...

Мәркәз данлајыр мәни.

Дејир:—Нә чабала, нә даныш, нә дин,
Гој сәнин башыны раһатча кәссин,
Кишинин күл кими ишинә гәсдән
Нијә пәл гатырсан?

Инчијәрәм мән!

Демәк о һаглыдыр мәни гыранда,
Һагсызам, дөзмәјиб мән гышгыранда,
Мәәттәл галмајым нечә мән буна—
Јенидәнгурмаһын һагг олдуғуна?

Башына мин ојун ачан Литваја,
Мәркәз көзүн үстә гашын вар—демир.
Мәнимсә башымы салыб һалгаја
Ахан ганыма да бахмаг истәмир.

Мәркәз дәјишдирир күндә рәнкини,
Мәркәз мәни көрүр, һеч ону көрмүр.
Биздән жығышдырыб гуш түфәнкини,
Амма ермәнинин топуну көрмүр.

Анладыг, халгларын бәрабәрлији,
Кағыз үзәриндә бир гуру сөзмүш.
Бу гәтлдән сонра билдик чох шеји,
Бизим күнаһымыз түрклүјүмүзмүш!

Милләтләр достлуғу! Астар үз имиш,
Бунун нәји вармыш сөзүндән өзкә?
Ататүрк дүз демиш, валлаһ, дүз демиш:
«Јохдур түркүн досту өзүндән өзкә».

Түрк дилли халгларын доғма јериндән
Дидәркин дүшмәси кимә кәрәкмиш?
Ијирминчи јүз илин әввәлләриндән
«Түркәм»—дејәнләрин башы нә чәкмиш?!

Түрк өз мәнлијини биләндән бәри,
Иблис дә кәләчәк гәсдини билди.
Гарачај, Ахалсик, Крым түркләри,
Малкарлар, месхетләр сүркүн едилди.

Ики јанағы вар, амма бир үзү,
Түрк өз анасындан белә доғулмуш,
Анлаја билмирәм, нијә, «түрк» сөзү
Киминсә башына дүшән даш олмуш.

Түркәсаја олдуғ... һәр шеј апајдын,
Ичимиз көрүндү көзләримиздән.
Гәрәзкар охуду ахшамымызын
Узаг мәгсәдини дан јеримиздән.

Беләдир... Биз һәлә аддым атмамыш,
Билдиләр, дүшәчәк мәнзилимизи.
Һәлә бир мәгсәдә кедиб чатмамыш,
Јолун әввәлиндә тутдулар бизи.

* * *

Чадырлар гурулду кәндә, шәһәрдә,
Бәлкә мөлһәм иди матәм, бу дәрдә?
Дөндү јас евинә бүтүн мәмләкәт,
Касыб очагда да газан асылды.
Јасы, матәмилә чарәсиз милләт
Елә бил гатилдән интигам алды.

Күчсүзүн алдығы интигама бах!
Зорун гаршысында сусдуғ һамымыз.
Гырх күн јас сахламағ: пшә чыхмамағ,
Олду үсјанымыз, интигамымыз!

Бизим ән фәрәһли, шад күнүмүздә—
Һәр бир тојумузда, дүјүнүмүздә.
Гәрәнфил әлләрдә чырағ оларды.
Севинчә, шадлыға ортағ оларды.
Биз һардан биләјдик, дохсанынчы ил,
Шадлығ јарашығы гызыл гәрәнфил,

Шәһидләр гәбрини гучаглајачағ.
Бизим дәрдимизә јас сахлајачағ.
Чанлы да, чансыз да ағлајыр бу күн.
Матәм ичиндәдир өлкә бүсбүтүн.
Гызыл гәрәнфиллә гара бајрағлар
Халгын кәдәринә биркә ган ағлар.

* * *

Горхар илан вуран ала чатыдан,
Бизим көзүмүзү пүләјиб фәләк.
Горхуруг...
Горхудуб бизи бу дөвран.
Сталин өлмәјиб, јашајыр демәк!

Биздән үз дөндәриб санки фәләк дә,
Јалан чөвлан едир, бәс һаны керчәк?
Сусуруг...
Сөзүмүз галыр үрәкдә.
Сталин өлмәјиб, јашајыр демәк.

Хејримиз, шәримиз билмирик нәдир?
Онлары кимдәнсә сорушмағ кәрәк.
Һәлә дә һағгымыз јад әлләрдәдир,
Сталин өлмәјиб, јашајыр демәк.

Бизә гүрбәт олуб өз дијарымыз,
Бу бојда дүнјада тәк галмышығ, тәк!
Зиндана салынды Е'тибарымыз,
Сталин өлмәјиб, јашајыр демәк.

Диләјимиз һарда, өзүмүз һарда?
Доғраныб төкүлдүк биз чилик-чилиқ.

Сталин өлсө дө
 јухарыларда
Һәлә дө јашајыр сталинчилик.

Инди дө зинданда јарадыр Хәлил,
Сөзүнү демәкдән усанан дејил.
«Моабит дөфтәри» јараныр белә
Фашизм өлмәјиб, јашајыр һәлә.

ХӘЧАЛАТ

Шәһидләрин мөзары исланды көз јашындан,
Гуруду лејсан төкән гәрәнфил јағышындан.
Јаман һалә тәпәрдик күлчүләрин әлиндән,
Дејәрдик, бу күлчүләр базарларда пул гырыр
«Гәрәнфил көзәлиндән».

Русија базарларында,
Јаман рүсвај едирләр, —дејәрдик онлар бизи.
«Алверчи» дамғасыјла, валлаһ, ләкәләјирләр
Бизим шәрәфимизи.

Һәмин о алверчиләр, бу күн исә әвәзсиз,
Тәмәннасыз, гәрәзсиз
Шәһид мөзарларыны күл топуна тутдулар.
Узаг базарлардакы газанчы унутдулар.
Күллә јараларыны күл илә сојутдулар.

Вәтәнсевәр ким имиш бу мөгамда де көрәк?
Мәним тәк, ја сәнин тәк
Бол гонорар ешгинә
Халга дәрс вермәк үчүн экранлара чуманлар,
Јохса шәһид ешгинә хејринә көз јуманлар?

Шәһидләрин һамысы бәнзәјир бир-биринә.
Бир бах, гәбирләринә!

Һамысы гыпгырмызы гәрәнфилә бәләнмиш,
Һамысы бир бичимдә, бир бојда чәркәләнмиш.
Сәбәб бирдир, әмәл бир,

 Һәдәф бирдир,
 һәдә бир.

Онлары бу дүнјадан апаран күллә дө бир.
Түстүсү тәпәсиндән чыха-чыха һөнкүрән,
Бу мәнзун гәбирләрә баха-баха һөнкүрән
Адамлар да бир олмуш...
Ағлар будагларындан гара бајраг салланан
Көј шамлар да бир олмуш.
Һамынындыр бу матәм,
Милләтиндир бу дәрд, гәм.
Һамы гојуб өзүнү о биринин јеринә,
Һамы биринә дејил, һамы бири-биринә
«Башын сағ олсун», —дејир.
«Буланыг ахан сулар бир күн дурулсун» —
 дејир.

Бир амала бағлады бу күч дәрди, милләти
Дәрдин, гәмин бирлији бирләшдирди милләти.

Бу ел фачиәсинә дөзмәк чәтин, чох чәтин!
Бели јаман бүкүлдү гочаман бир милләтин.
Фитрәтиндән, сојундан әр доғулан бу халгы
Тарих боју мәрд олан, мөғрур олан бу халгы
Нечә тәһгир етдиләр, көр нечә алчалтдылар.
Мәнлијини, әзмини бир «сағ ол» а сатдылар.
Сәнин адын һагг икән,
Еј аллаһым, нијә сән
Бизә гыјдын бу дәрди?
Онсуз да бу милләтә мин-мин дәрди јетәрди.

Бу тәһгирә, бу гәсдә дөзмәк чәтин, чох чәтин!
Үрәјинә дәрд һопуб баласы өләнләрин.
Ичдикләри зәһәрдир, једикләри дәрд, аман!

Бүтүн милләт кәјләшиб дәрдин ағырлығындан.
Һамы аҗаг үстүндә јухулудур елә бил.
Бу дәрд дәрдли дүнјада чәкиләси дәрд дејил!

Өмрүндә гоншусунун дамына даш атмајан,
Кимсәнин бостанына әлини узатмајан,
Гәрәзинин, кининин далынча сүрүнмәјән,
Дүнән вердији сөздән бу күн кери дөнмәјән,
Һеч вахт дөјүб дөшүнә «мәнәм-мәнәм» —

Һеч кәсин бәд күнүнү, шәрини истәмәјән,
Мәнним али милләтим, һағлыјкән бирдән-бирә,
Лајығмијди еј аллаһ, бу гәсдә, бу тәһгирә?
Һансы күнаһымызын әвәзијди бу тәһгирә?
Һағсыз олду күнаһсыз, һағлы олду мүгәссир!

Бу дәрд бүтүн милләтин үрәјиндә көјәрди,
Һеч кәс билмир нә тәһәр, нечә удсун бу дәрди.
Бу күн хәчәләт чәкир, һамы күчсүзлүјүндән,
Һеч кәс бојлана билмир кәләчәјә бу күндән.
Чәкилмәзди, чәкилмәз бу ағрынын сигләти—
Әләчсыз күчсүзлүјүн төһмәтсиз хәчәләти!
Һәм дүнән, һәм бу күн дә

Биз күнаһкар олмушуг күнаһкарын өнүндә.
Һаны о гүдрәтимиз—
Күнаһсыз гурбанларын төһмәтинә дөзәк биз?
Гаһмарымыз олмады нә архада, нә өндә,
Һамы хәчәләт чәкир
Гаһлары батырылмыш шәһидләрин өнүндә.
Аһ, нечә дә ағырдыр
Заман аха су кими, амма габын долмаја,
Күнаһкарын, гатилин чәзасыны вермәјә
Сәнин күчүн олмаја...
Чүнки бу мөһкәмәдә биз һағлы олсағ белә,
Гысалдылыб дилимиз,
Чүнки һакимимизлә ејнидир гатилимиз!

Дөзмәјиб гатилин кәшәкәсинә,
Илһам чөлә чыхды күллә сәсинә,
Көрдү гыраһағырды, көрдү вурһавур,
Танклар адамларын үстүнә чумур.
Бағырды:—Солдатлар, нејләјирсиниз,
Ахы, бунлар илә сиз дә бирсиниз.
Ахы бу адамлар силаһсыздылар.
Солдатлар даһа да чошуб гыздылар.
...Бу сөзләр Илһамын сон сөзү олду,
Она да бир күллә... о да вурулду.

О кечә јатмады бир ан Фәризә,
Илһамы көзләди,
Илһам кәлмәди.—
Дөнүк тәләјилә дурду үз-үзә.
Ғалыб күчә илә ев арасында,
Кечәни сүбһәдәк о динчәлмәди.
Ертәси... гапгара хәбәри кәлди,
Өлүмүн һәјата зәфәри кәлди.

Чатмады әввәлчә бу хәбәр она,
Инана билмәди гулағларына.
Елә ки, инанды... о, лал кәсилди.
Һејкәлә дөндү.
Анлады, билди:
Гапысы бағланды, очағы сөндү.

ИКИ КҮН СОНРА...

Ғалынча евиндә дәрдлә тәкбәтәк,
Өзүнә гәсд етди бу тәзә кәлин.
Һансы тәрәзилә, даш илә өлчәк?
Ешгини, гәсдини биз бу көзәлин?

Нә дејим, Фәризе, нә дејим сәнә,
Ахы, нә ад верим бу фачиәнә?

Һәлә сәадәтдән сораг кәлмәмиш,
Јохсул команы да севдин, бәјәндин.
Кәлилик палтарын һеч көһнәлмәмиш,
Сән нә тез әјнинә кәфән кејиндин?

Сәннин сәдагәтин лал етмиш бизи,
Заман ашағыдыр дәјанәтиндән.
Еј вәфа тимсалы, сәдагәт рәмзи,
Сәннин бу гәсдинә нә ад верим мән?

Сәсин әримәди әсрин сәсиндә,
Нәчабәт көкүндә һәмишә варсан!
Түрк гызы, хәјанәт зәманәсиндә
Бу ешги, вәфаны сән бачарарсан!

Белә јашамышдыр дүнән вә бу күн
Бизим кечмишимиз—оғулар, һунлар.
Әрин намусуну горумаг үчүн
Кечәр баласындан Бурла хатунлар.

Белә өмүр сүрмүш нәнәләр, белә,
Сән дә бу чешмәдән су ичдин, гызым
Әриннин јолунда

сәдагәт илә

Чағанча чанындан сән кечдин, гызым.

Гурбан кетди о, Вәтәнә, сән она,
Бу нечә көрүшдү, нечә јарышды?
Анлаја билмирәм, бу дар комана,
О бојда үрәјин нечә сығышды?

Сизин евинизин һәндәвәриндә,
Бир «Лејла» үнванлы мағар гурулду.

Һәмән «Лејла» адлы Шадлыг евиндә,
Биринчи тој—сизин тојунуз олду.

«Лејла»да Лејлинин гәм мачәрасы,
Сән ону өнчәдән дујмадын јәгин.
Сән һардан биләјдин, Лејли вәфасы,
Үнванын олачаг бир заман сәннин.

Севки китабында ири бир нида
Сәннин мәнәббәтин, сәннин гејрәтин
Мәчнунун Лејлиси һагг дүнјасында,
Сәннин пишвазына чыхачаг јәгин!

Нә тез гыша дөндү сәннин баһарын?
Бақы бу матәмә гара бағламыш.
Сәннин дамарында нәнән Никарын,
Һәчәрин, Лејлинин ганы чағламыш.

ЛАРИСА

Он үч јашлы көрпә бала,
Јазыг анан нечә дөзсүн
Бу кәдәрә, бу мәлала?
Мәзарынын баш учунда куклан да вар.
Бу күн лајла чалмалыјкән сән куклана
Куклан сәнә лајлај чалар.
Сән өзүн дә кукла идин.
Бу дүнјанын әввәлини, ахырыны
Һеч билмәдин.
Ким куклаја күллә атар?
Атан олду.
Инсанлығы, мәрһәмәти,
Әдаләти, һәгигәти
Бир гәрәзә сатан олду.

Анан асмыш дәрс чантаны,
Мәзарынын баш дашына.
Ахы, нијә һај вермирсән.
Сәни дәрсә һарајлајан јолдашына?
Сәнин адын достларынын дил эзбәри.
Гызым, ахы сәни көзләр чохдан бәри
Ачмадығын китабларын, дәфтәрләрин,
Сәни көзләр партандакы о бош јерин.

Нә бәрк олду јухун сәнин?
Аталарын аһ-наләси,
Аналарын шивән сәси
Сығмыр көјә, сығмыр јерә.
Сөјлә, нијә ојанмадын
Бу һараја, бу һәширә?

Өвладыјдын ики халгын.
Бү достлуға мән дә ујдум, сән дә ујдун.
Сән достлуғун символујдун.
Бунудамы бу күн бизә чох көрдүләр?
Елә бил ки, сәнинлә бир
Бу достлуғу өлдүрдүләр.

СҮРӘЛЈӘ ЛӘТИФ ГЫЗЫ

Танклар кечир күчәдән, танклар, зиреһли
танклар.
Танкларын үстүндәки солдатларын көзүндә
Бизә нифрәт оду вар.
Онлар вижданы атыб, инсафы да даныблар.
Тәкчә силаһла дејил, онлар бизә гәзәблә,
Кинлә силаһланыблар.
Бу шәһәрдә һәр шејә онлар саһибдир бу күн

Истәдији ејвана, пәнчәрәјә, гапыја
атыр, өлән, гөј өлсүн!
Мәтбәхдә чај сүзүрдү Тәранәнин нәнәси,
Бирдән бир күллә сәси!
Јетмиш једди јашында Сүрәјјә нәнәмизи
Пәнчәрәдән атдылар.
Бир күнаһсыз гарыны
Ганына бојатдылар.

БАБА МҮӘЛЛИМ

Пәнчәрәнин өнүндә кимсә инилдәјирди,
— Көмәк един, өлүрәм, көмәк един, — дејирди.
Ачды Баба мүәллим пәнчәрәни бир анда,
Көрдү бири јыхылыб гапынын кандарында.
Дәрһал атды өзүнү телефонун үстүнә,
О, тә'чили јардыма зәнк чалыб
дөнә-дөнә

Үнваны баша салды,
Евдән сарыг көтүрдү.
Јаралынын јанына јетишинчә нә көрдү?
Ган апарыб јазығы... јара дәрин јарады,
О, јараны сарыды.
Көрдү ки, гоншулар да јығылыб әтрафына.
О, каһ она, каһ буна,
Бахыб деди:— Нејләјәк?
Ахы бу әлдән кедир.
Биз тә'чили јардымы јенәдәми көзләјәк?
Тез јығышды чаванлар... көмәкләшиб бир
тәһәр,

Јахын хәстәханаја хәстәни јетирдиләр,

Дөнүб Баба мүәллим јорғун-арғын евинә,
Шүтүсә дә күлләләр онун дөрд дөврәсиндән.

Фикир вермир о, јенә.
Диксинмир тараг-тараг күлләләрин сәсиндән.
Бирдән она нә олду евин һәндәвәриндә?
О дајанды дөјүкдү,

Сәндирләди јериндә.

Јыхылды... дөшүндә ган.
Елә бу вахт, бу заман
Бир ајпара машыны тин башында көрүндү.
Машынын ишығында этраф нура бүрүндү.
Бу тә'чили јардымын ахтардығы ким иди?
Бу машын, аһ бу машын,
Бајаг онун өзүнүн зәнк вуруб чағырдығы
Тә'чили јардым иди.
Башгасына чағырды, гисмәт олду өзүнә,
Белә бир тәсадүфүн гәрәзи нә, гәсди нә?
Тә'чили јардым үчүн зәнк чаланда о бајаг,
Нә биләјди,

ај аллаһ,

Бу тә'чили јардыма өзү гисмәт олачаг!
Һәкимләрин јардымы амма фајдасыз олду.
Сәһәр јасы тутулду.

АЛЕКСАНДР МАРХЕВКА

Јаралылар бәләниб үзү үстә торпаға,
Нечә дөзсүн аналар бу ситәмә, бу даға?
Леш-леш үстә галаныб,
Тәкәрләрин алтында көр нечә хырпаланыб.
Һәким Александрын кендән сәси јүксәлир:
—Јол верин, һеј јол верин,

Тә'чили јардым кәлир.

Солдат буну көрүнчә автоматы тушлады
Ајпаралы машына.
О, истәмир, истәмир

Чан верән јаралылар хилас үчүн дашына.
Һәким өз ишиндәдир.
Јаралынын нәбзини јохлајыркән....

дөшүндән

Һәкими дә вурдулар.
Јардыма кәлдијини она унуттурдулар.
Аллаһ, сән бизи сахла Әһримәнин шәриндән.
Аллаһ, дүнја чыхыбдыр бәлкә өз мөһвәриндән?
Ај аллаһ, инсан оғлу иблисәми гул олду?
Јохса инсан бинәдән елә иблис доғулду?
Адамлар нијә сатды намусуну, арыны?
Аллаһ, һансы өлкәдә күллә-баран едибләр
Јардым машынларыны?
Ахы вурушларын да,
Ганлы савашларын да,

Мүгәддәс гајдасы вар:

Дүшмәнсә дә, достса да јаралыја һәр заман,
Шәфгәт әли узанар.

Еј инсан һағларыны күрсүдән алгышлајан,
Башга мәмләкәтләри әдаләт јохлуғундан
Кечә-күндүз дашлајан,
Будурму һағг делијин?

Бәс вердијин вә'д һаны?

Валлаһ, әлә салмысан сән бу бојда дүнјаны.
«Тә'чили јардым»ларын үстүнә дөрд тәрәфдән
Од әләмәк һағмыдыр?
Јара сарыјанлары күлләләмәк һағмыдыр?

Күчсүзлүктән өзүнү намы күнаһкар билир,
 Бу тәһгирә дөзмәҗи халг өзүнә ар билир:
 Узаг Гардабанидә
 Бакы мүсибәтнини ешидинчә һидајәт,
 һөнкүр-һөнкүр ағлады.
 Ешикдәки ағача гара бајраг бағлады.
 Күрчүстанда јашајан бизим елләр, обалар,
 Нечә күн јас сахлады.
 «Јардым»—дејә далбадал узаг, јахын кәндләрә
 Зәнк еләди һидајәт.
 Гардабани, Борчалы
 Бүтүн ели, маһалы

силкәләди һидајәт.

О, өзүнү јетирди шәһидләрин гырхына.
 Хијабанда әл ачыб «лә'нәт»—деди мин кәрә
 Көр фәләјин чархына.
 Шәһидләрин адыны, о, охуду бирбәбир,
 Елә билди һәр гәбир,
 Ону иттиһам едир:
 «Һәрамиләр Бакыја булуд кими доланда,
 Биз көмәксиз галанда
 Сән һардајдын, де һарда, еј Вәтәнин өвлады?
 Өз доғма көјүмүздә ганад ачан гушујдуг,
 Овчу биз овлады.»
 Үрәјиндән учалан,
 Өз-өзүндән өч алан
 Тәһмәт долу бу сәсдән о диксинди,
 башына
 елә бил од әләнди,
 ичиндән пәршәләнди.
 Шәкилләрдән дүз онун көзләринә зилләнән,
 Үрәјиндә милләнән
 Бахышлара дөзмәди,

«Онлар һағлыдыр»—деди.
 Әкәр мән дә бу јурдун, бу халгын оғлујамса,
 Онлар кими әһдимә, андыма доғрујамса,
 Мән нијә әввәлчәдән.
 Хәбәр тута билмәдим о дәһшәтли кечәдән?
 Ағач олуб, о анда онларын чәркәсиндә
 Нијә көјәрмәдим мән?
 О гызыл күлләләрә көксүмү кәрмәдим мән?
 Хәчаләти алышды үрәјинин сәсиндә.
 Күчсүзлүк әзабынын боғулду пәнчәсиндә.
 Гулағында иттиһам, гәлбиндә данлаг сәси,
 Бир баш Гардабанијә о, гајытды ертәси.
 Һидајәтин өнүнә чыхды оғлу—Вүгары,
 Амма Вүгар билмәди,
 Билмәди, атасынын сындырылыб вүгары.
 Вүгарын фәрәһијлә Һидајәтин кәдәри
 Дурду гаршы-гаршыја...
 Огул кәлди габаға, ата чәкилди кери,
 Ата баха билмәди өвладынын үзүнә.
 О, утанды, билмәди анлашылмаз бу һалын
 Мәрамы нә, сөзү нә?
 О, јенә дә ешитди гәлбинин фәрјадыны:
 «Киши билиб өзүмү мән дә Вүгар гојмушам
 Өвладымын адыны.
 Һаны биздә кишилик, һаны биздә о вүгар,
 Бизим мәнлијимизи көр нечә тапдадылар.
 Тапданды гејрәтимиз.
 Милли һејсијјәтимиз.
 Аһ! Бу бојда тәһгирә инди нечә дөзәк биз?»
 Јатаммады Һидајәт сүбһә гәдәр кечәни,
 Ағлы гојду чәкијә заманын һөкмү илә
 үрәјиндән кечәни.
 Заман илә үрәји һеч узлаша билмәди.
 Тәрәзинин көзләри таразлаша билмәди.
 Заман илә диләјин,

Ағыл илә үрәжин
Гәдим әдавәтинә үрәк таб кәтирмәди.
Она аман вермәди
Сејр едә дан јерини.
Һәлә сүбһ ачылмамыш бу нанкор дүнјамыза
Гапады көзләрини.
Гојмады һидајәти
Јашамаға гејрәти.
Ону шәһид ејләди
Милләтинин өнүндә күчсүзлүк хәчаләти.
Өлүмләрин ичиндә
Ән шәрәфли, ән уча мәртәбәдир шәһидлик.
Башга-башга шәкилдә давам едир шәһидлик.

АҒАБӘЈ

«Бағышлајын, әзиләрим, Азәрбајчанын азадлы-
ғы уғрунда мүбаризә апармаға күчүм вә ирадәм
чатмады. Јашасын азад Азәрбајачан?»

АҒАБӘЈ

Шәнбә кечәсинин гәтламына,
АҒабәј дөзмәди, һеј ган ағлады.
Шәһид чаванларын батан ганына,
Гәлбиндә јас тутуб матәм сахлады.

О јанды, көстәрмәк истәди һәр күн,
Јаралы Вәтәнә сәдагәтини.
Амма бачармады,

күчсүзлүјүнүн
Чәкди ағрысыны, хәчаләтини

Дүшүндү, сону вар ахы шәрин дә,
Боғду үрәжинин үсјан сәсини.

О, беш ај көзләди
зүлм үзәриндә
Һаггын, әдаләтин гәләбәсини.

Онун көзләдији о күн кәлмәди.
Гәлбини чармыха чәкди хәчаләт.
Бирчә ан усаныб, о, динчәлмәди,
Өзүнә гәсд етди бир күн нәһајәт.

Чатды онун күчү анчаг өзүнә,
О, билди дәрдинә сон әлач буну.
Верди өлүмүјлә санки Вәтәнә,
Вәтән гаршысында о, өз борчуну.

АҒабәј бу јурда бир гурбан кими,
Гәлбиндә нечә јол «мүчаһид» олду.
Нәһајәт, бу гәтлә бир үсјан кими,
Шәһидләр наминә о, шәһид олду.

Көрүнүр, шәһидлик битмәјиб һәлә,
Көзүмүз өнүндә о, давам едир.
АҒабәј беләчә өз өлүмүјлә
Өлү дириләри иттиһам едир.

...Дөзмәјиб Вәтәнин ағыр күнүнә,
Сән Вәтән наминә өзүнә гыјдын.
Оғул, архаја јох, сән бахыб өнә
Елә Вәтән үчүн јашамалыјдын!

Вәтән гејрәтини сәнин тәк чәкән,
Оғулар кәрәкдир инди Вәтәнә.
Сәнсә һәјатына гәсд едиб нәдән,
Өмрү мүфтә вердин!...
Нә дејим сәнә?

Чохлары көзүнү зүлмә јумуркән.
Сәнин үрәјиндә динди гејрәтин.
Халгын гатилинә чәза умуркәи,
Сәнин гатилинә дөндү гејрәтин.

Бу фитрәт, бу тијнәт де сәнә хардан?
Гәлбиндә гајнајан һансы диләкдир?
Хәчил јашамаға сәни гојмајан,
Гејрәтин өнүндә сәчдә кәрәкдир!

Сәнин гејрәтинин бирчә зәррәси,
Мин бир гејрәтсизә бәс еләјәрди.
Сәнин үрәјинин бир үсјан сәси,
Әрзи тәмәлиндән силкәләјәрди.

Гејрәтин әлилә бу Вәтән үчүн
Өзүнү гурбанмы кәсдин сән өзүн?
Ај огул, будурму дәрдин әлачы?
Һәр дәрдин башга чүр мин әлачы вар.
Вәтәнин гурбана нә еһтијачы?
Вәтәнин әскәрә еһтијачы вар.

...Көрүнүр, шәһидлик битмәјиб һәлә,
Көзүмүз өнүндә о, давам едир.
Ағабәј беләчә өз өлүмүјлә,
Өлү дириләри иттиһам едир.

КЕОРКИ РАНТИКОВИЧ*

...Ермәни Кеорки—«һәгигәт»—деди
Ајырды һәмишә јахшыдан писи.

* Тагауддә олан көһнә тәјјарәчи, миллијетчә ер-
мәни... О, ермәни милләтчиләринин һагсыз тәләбләринә
дөзмәјиб өзүнү өлдүрмүшдүр.

Зорун түғјанына дөзә билмәди,
О керчәк чарчысы, һагг фәдаиси!

—Һәгигәт өнүндә тәслимәм,—деди.
Гојду өз јеринә хејири, шәри.
Халгын хатиринә һагдан кечмәди,
Ашды, вуруб кечди милли һәдләри.

Араја әдавәт дүшдүјү күндән
Күлдү Јереванын бош нијјәтинә.
Сыјрылыб өз милли тәәссүбүндән
Учалды инсанлыг сәлтәнәтинә...

О, солун һаггыны вермәди саға,
Дүзлүјә чағырды бүтүн дүнјаны.
Кеорки дөзмәди бу һагсызлыға
Өзүнә гәсд олду онун үсјаны.

Бир јердә отлајар гузу гурд илә
Инсан әдаләти һагг билән заман—
Ән бөјүк мәгсәдләр, истәкләр белә
Һәгигәт өнүндә әјилән заман.

Сыјрылыб нифрәтдән, гәрәздән, киндән
Алгыш һәгигәти һагг биләнләрә—
Әдаләт наминә миллилијиндән
Инсанлыг гатына јүксәләнләрә!

* * *

Јенә сајыммы? Јох-јох!

Чәкмәк олмаз бу дәрди?
Бунларын фачиәси бир-бириндән бетәрди.
Бу сајдығым кәсләрин нә күнаһы вар иди?
Бунлар шәһидләр дејил,

Күнаһыны билмәјән бәдбәхт гурбанлар иди.
Бәс шәһидләр ким иди?
Силаһлыјла силаһсыз! Ким кимә тәслим иди?
Бу силаһсыз бәндәләр бирчә күллә атдымы?
Бир күнаһа батдымы?
Гырыб төкдү ким кими?
Силаһлыјла силаһсыз дөјүшә биләрдими?
Танкларын габағына онлар белә чыхдылар.
Полад синәләрини лүләләрин ағзына,
Сәрһәд кими сыхдылар.
Онлар күман етмәди залим белә чылдыра,
Силаһсызын үстүнә силаһлы әл галдыра.
Бизим бу шәһидләрин садәләвһ күманлығы
Олду гәһрәманлығы!

* * *

Ган төкән өз төкдүјү гана чаваб вермәди,
Чаваб вермәк бир јана, «Јох, мән һаглыјам»—
деди.

Адамларын башына од әләмәк һагг имиш?
Сәксән јашлы гарыны, он үч јашлы ушағы
Күлләләмәк һагг имиш?
Олмајан бир күнаһы ган илә јумаг үчүн.
Бизим һүгүгумузу биздән горумаг үчүн
Ганымызын күнаһсыз төкүлмәси һагг имиш?
Зорлунун әлләрилә һаглынын голларынын
Бүкүлмәси һагг имиш?
Мәнтигә бах, ај аллаһ!

Ганымызы төкәнә бундан сонра јенә дә
Биз инанаг, ај аллаһ?
Будурму јаратдығы тәзә һүгүг дөвләт?
Будурму вәд етдији мүстәғиллик, сәадәт?
Бәс бу ганунсузлуғун һарасы ганун олду?

Гатыг дөнүб сүд олду, әввәл дөнүб сон олду?
Бу, һүгүг дөвләтин бизә бәхш еләдији,
һүгүгүјмуш, билмәдик.
Һүгүг дөвләтдәки һүгүг бујмуш, билмәдик.

Әчнәби өлкәләрдә бирини өлдүрүрләр,
ја өлкәдән сүрүрләр—
күј-кәләк галдырырсан.
Өз өлкәндә сән өзүн күнаһсыз инсанлары
мәһкәмәсиз гырырсан.
Һамысына бир адла «екстремист»—дејә,
һәлә дамға вурурсан.

Бу бојда мәмләкәтдә
Бүтүн халғлар һеч демә «екстремист» имиш
Һамы хошбәхтлијиндән, нәш'әсиндән мөст,
имиш.

ШӘҺИДЛӘР

Гатил күлләсинә гурбан кедиркән,
Көзүнү сабаһа дикди шәһидләр.
Үч рәнкли бајрағы өз ганларыјла
Вәтән көјләринә чәкди шәһидләр.

Залим өјүнмәсин зүлүмләријлә,
Минбир бөһтаныјла, минбир шәријлә,
Һәгигәт уғрунда өлүмләријлә
Өлүмү камына чәкди шәһидләр.

О шәнбә кечәси, о гәтл күнү
Мүмкүнә дөндәрдик чох намүмкүнү.
Халгын гәлбиндәки горху мүлкүнү,
О кечә дағыдыб сөкдү шәһидләр.

Тарихи јашадыб диләјимиздә,
Бир јумруға дөндүк о кечә биз дә.
Јыхыб көләлији үрәјимиздә
Чәсарәт мүлкүнү тикди шәһидләр.

Онлар сусдурулан һаггы диндирәр,
Гарача торпағы гијмәтләндирәр.
Донан вичданлары гејрәтләндирәр,
Ахы, ел гејрәти чәкди шәһидләр.

Билирик, бу бәла нә илкди, нә сон,
Өлүркән уғрунда бу ана јурдун.
Ғузу чилдиндәки о гоча гурдун,
Доғру, дүз шәклини чәкди шәһидләр.

Дөздү һәр зилләтә, дөздү һәр шејә,
«Дүнјада мәним дә һаггым вар»,—дејә.
Күтләни халг едән мүгавиләјә
Ғаныјла голуну чәкди шәһидләр.

Инсан инсан олур өз һүнәријлә,
Милләт милләт олур хејри, шәријлә.
Торпағын бағрына чәсәдләријлә,
Азадлыг тумуну әкди шәһидләр.

СОН

Он доғгуз јанварда доғум евләри
Өлүмдән, гырғындан хәбәрсиз иди.
О күн Бакымызда ахшамдан бәри,
Өлүм илә һәјат үзбәүз иди.

Күллә сәсләрини чаға сәсләри,
Батырды о кечә, шүкүр аллаһа!

Долду шәһидләрин бошалан јери,
Нашүкүр олмајаг, валлаһ, бир даһа!
Кедән оғулларын, ахан ганларын,
Әвәзи су сәпди јанан гәлбимә,
О шәнбә кечәси доғуланларын,
Онундан доғгузу оғланмыш демә.

Залимин зәфәри башдан гәләтдир,
Заманын сәсини биз дә динләрик,
Дүнја күчүмүзә јахшы бәләддир,
Һәлә бичилмәмиш әкиләнләрик!

Март, ијун 1990.

Бакы—Шәки.

МҮНДӘРИЧАТ

Пролог	3
Нә истәјир бу милләт?	44
Тәзадлар ичиндә	6
Ешг олсун сизә	12
Матәм мәрәсими	17
Ахы, биз нејләмишдик?	20
Мәним күнаһларым	22
Хәчаләт	28
Илһам—Фәризә	31
Лариса	33
Сүрәјја Ләтиф гызы	34
Баба мүәллим	35
Александр Мархевка	36
Һидајәт	38
Ағабәј	40
Керки Рантикович	42
Шәһидләр	45

Нәшријатын директору *Ә. Новрузова*

Мәтбәәнин директору *Ф. Фәтәлијев.*

Рәссамы *В. Устинов.*

Бәднин редактору *С. Гасымова.*

Техники редактору *Т. Агајев.*

Јығылмаға верилмиш 22. 10. 90. Чапа имзаланмыш 02. 11. 90.
Јүксәк чап үсулу. Кағыз форматы 70×90 ¹/₃₂. Мәтбәә кағызы
№ 1. Әдәби гарнитур. Шәрти чап вәрәги 1,6. Учот нәшр
вәрәги 1,2. Сифариш 1178. Тиражы 100 000. Гижмәти 1 ман. 45 гәп.

Азәрбајҗан ССР Дөвләт Мәтбуат Комитәси.

Бахтияр Вагабзаде

Шахидлар

(на азербайджанском языке)

Баку. — Эльм — 1990

1990/645

1 м. 45 г.

